

6. BÖLÜM / CHAPTER 6

İSTİKLÂL MARŞI'NDA YANSITILAN 'HÜRRIYET' VE 'İSTİKLÂL' KAVRAMLARININ ANLAM UNSURLARINA DAİR

ON THE SEMANTIC BOUNDARIES OF THE CONCEPTS OF FREEDOM AND INDEPENDENCE REPRESENTED IN THE TURKISH NATIONAL ANTHEM

Fikret TURAN*

*Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta: fikret.turan@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0003-3532-3910

DOI: 10.26650/B/AA07.2022.011.06

ÖZ

Hürriyet kelimesi Tanzimat döneminde her sınıftan bireyin hukuk önünde eşitliğini anlatırken devlette meşveret usulünün meclisler aracılığıyla hâkim kılınması fikrinin de ifadesi olmuştur. İstiklâl Marşı'nda hürriyetin yaşandığı yer, "cennet vatan" veya ocağı sönmeyen "yurt"tur. Hürriyeti yaşayan ise "hakka tapan millet"tir. Mehmet Akif'in şiirlerine bakıldığında, İstiklâl Marşı'na ismini veren "istiklâl" kavramı bir hükümdarlık yönetimini içermez. Bu bağlamda hürriyet kelimesi zaman zaman tanzimat, hukûk-ı beşer, meşrûtiyet, kânûn-ı esâsî, istiklâl ve cumhuriyet gibi modern kavramlar için de kullanılmıştır. Hürriyet kelimesinin anlamında görülen bu genişleme ve çok boyutluluk kelimeyi *şemsiye terim* (umbrella term, superordinate) veya *hipernim* (hypernym) denilen semantik olarak daha özel ve dar anlamlı terimleri (hyponym) anlam kapsamı içerisinde barındıran bir genel kavram seviyesine ulaştırmıştır. Hürriyet kelimesiyle somutlaşan bu şemsiye terimin alt kategorilerini tanzimat, hukûk-ı beşer, meşrûtiyet, kânûn-ı esâsî, istiklâl ve cumhuriyet gibi kelimelerle ifadesini bulan son 200 yıllık Türk modernleşme tarihinin yeni kavramları oluşturmuştur. Bu alt kategori unsurlarına dair söylemler ve metinler sık sık hürriyet teriminin belirlediği kavramsal ve tarihsel gelişmeye işaret etmeyi gerekli görmüştür. Bu dönemde hürriyet kavramına hayatıyet veren asli unsurların başında ise vatan ve millet kavramları gelir. Bundan dolayı İstiklâl Marşı, Türk Kurtuluş Savaşı'na yaptığı o güçlü vurgunun yanı sıra, hürriyet, istiklâl, vatan ve millet kavramlarını kültürel, psikolojik ve tarihsel gelişimlerini de çağrıştırarak Cumhuriyet döneminde hafızalarda kesintisiz devam ettiren özel bir metin olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İstiklal Marşı, Mehmet Akif Ersoy, Hürriyet, İstiklal, Millet

ABSTRACT

The word *hürriyet* 'freedom' was, while, describing the equality of individuals from all classes before the law during the Tanzimat 'reforms' period, it also became an expression of the underlying idea of making the consultation method be the fundamental principle in the state administration through the assemblies. The land where freedom is experienced in the National Anthem is the "heavenly homeland" or the "homeland whose hearth is not extinguished", and those who live freedom are the members of the "nation that worship the truth." When looking at Mehmet Akif's poems, the concept of *istiklâl*, 'independence' which gives its name to the National Anthem, does not include a monarchy regime. In this context, the word *hürriyet* is occasionally used for such modern concepts as *tanzîmat*, *hukûk-ı beşer* 'law of human beings,' *meşrûtiyet* 'constitutional monarchy,' *kânûn-ı esâsî* 'constitution,' *istiklâl* 'independence,' and *cumhuriyet* 'republic, republican regime.' This expansion and multidimensionality in the meaning of the word *hürriyet* has brought it to the level of a generic concept that semantically often includes various related sub-concepts at the same time, which is called a *hypernym* (umbrella term, superordinate) including certain sub-categories of words that are called a *hyponym* in semantics. The sub-categories of this umbrella term included such concepts as *tanzîmat*, *hukûk-ı beşer* 'human rights,' *meşrutiyet*, *kânûn-ı esâsî*, *istiklâl* and *cumhuriyet*, all of which represent the modern concepts that were championed throughout the history of Turkish modernization that covers the last 200 years. Discourses and texts on these modern concepts have often found it necessary to point out and make reference to the historical development and conceptual significance of the term *hürriyet*. In this context, during this period, the ideals of homeland and nationhood are the most fundamental and essential notions that have given life to the concept of freedom. For this reason, *İstiklâl Marşı* 'The Turkish National Anthem' has been a special text that perpetuates uninterruptedly in the memories of the Republican period the concepts of freedom, independence, homeland and nationhood, as well as making a strong emphasis on the Turkish War of Independence by making emphasis on their cultural, psychological and historical values and significance.

Keywords: Turkish National Anthem, Mehmet Akif Ersoy, Freedom, Independence, Nationhood

Extended Abstract

The semantic elements of the concept of *liberté*, which represented and became the major slogan of the French Revolution, deeply affected the 19th century Ottoman modernization movements and seriously occupied Ottoman Turkish intellectuals and statesmen, who wrote about France and the West. In this context, one of the leading Ottoman statesmen of the time, Sadık Rıfat Pasha, wrote a short essay entitled "On the Conditions of Europe" when he was the Ottoman ambassador in Vienna during 1837-1839, and explained in it the concept of freedom as "the fundamental rights of the individual in the country including one's safety of life, property and chastity, as well as the right of one's freedom of writing, printing and publishing ideas," and "the right of the equality of the ordinary people with the state administrators before the law," which he preferred expressing with the phrase *hukûk-ı beşer* 'human rights' instead of the common word *serbestiyet* 'freedom', which he used rather for arbitrary behaviours.

In the later periods, many Tanzimat authors, intellectuals, poets and politicians, and among them, especially Namık Kemal, interpreted it the same way, and that was later considered as

one of the most important concepts of Turkish modernization concerning the basic human rights of the individuals. In other words, the word freedom, which Rıfat Pasha used while describing his views on individual rights and the relationship between the state and the individual in Europe, was used extensively by the Turkish intellectuals, especially after the declaration of the Tanzimat Edict as a symbolic catchword representing the Tanzimat ideology. It has become the symbol word or slogan of the new order in the language of the new generations of intellectuals and politicians.

The concept of freedom, *hürriyet*, as the symbol of the Tanzimat ideology and modern life then presupposes the centrality of the human rights and equality of both the elite and the common people. Although it is not always explicitly stated, it aimed to make the consultation method and counselling as the dominant institutions in the state administration through councils and assemblies, and in this context, it expressed the desire of a political-administrative regime change, which ultimately envisaged the limitation of the sultan's authority.

The system of governing the state with the elected representatives and basic common laws, which are expressed by such terms as the *meşrutiyet* 'constitutional monarchy' and the *kânûn-i esâsî* 'constitutional laws,' are among the semantic elements covered by the concept of freedom. In this context, Şinasi, one of the founding poets and writers of the literary period of the Tanzimat Era, wrote a praise poem on Mustafa Reşid Pasha, who was one of the leading architects of the Tanzimat Edict and who publicly declared it before the local and foreign statesmen in 1839. In this poem, the poet clearly states, without using the term freedom, that this new system, i.e., Tanzimat, has the aim to bring protection of one's basic rights, guarding one's life, property and honour, as well as limiting the political power of the sultan.

The idea of Tanzimat, which was put into practice and glorified by intellectuals and bureaucrats, was mainly expressed with the concept of *hürriyet*. The word Tanzimat is not mentioned as a term or concept in the literary works as such, but *hürriyet* is a concept that is exalted to include the concept of Tanzimat as well. Since the concept of freedom is a common and permanent subject, especially in Namık Kemal's poems, novels, plays and newspaper articles, he has been considered as the "poet of freedom" in the history of modern Turkish literature.

The concept of freedom, based on the idea of protecting the rights of not only the elite, but also the individuals from the underprivileged class in a way to cover the majority of the ordinary people, which are often expressed by the words *amme*, *cumhur*, *halk* and *nas* 'public, underprivileged common people, nation,' and, most commonly, by the word *millet* 'common

people, nation,' which was mostly used and championed by Namık Kemal and later by Tevfik Fikret and Mehmet Akif.

In this period, also the words *teb'a* and *raiye*, which were used for the people under the command and rule of the sultan in the classical period, were avoided, and the word *millet* was very widely used by both the Tanzimat and post-Tanzimat intellectuals, including those of the Republican period. When looking at the meaning of the word *millet*, it signifies the silent and underprivileged majority, which is often wronged and faced with persecution, as well as the meaning of a community belonging to a political union, that is, a state, and that could be translated as “nation.”

Another concept that is discussed and glorified together with the concept of *millet* is the concept of *vatan* ‘homeland’, on which this nation freely lives. Namık Kemal, while explaining the contents of the concept of homeland in his article “Vatan”, defines it as the only place where freedom is experienced and enjoyed. So, the nation, homeland and freedom are inseparable notions.

Due to these characteristics of the homeland, it is a blessed place where freedom is experienced. The place where freedom is enjoyed according to the National Anthem is the “heavenly homeland” for which one gets martyred, or the “homeland” whose hearth is not extinguished. The unity of people who peacefully live together and keep freedom alive is the nation that will live forever because it worships the truth. In this understanding of statehood and homeland, no one should identify himself as a subject of a ruler or a dynasty, and thus, he doesn't serve another man. In this new system, the person works for the existence, independence and development of the homeland where he lives and will live.

This expansion and multidimensionality in the meaning of the word *hürriyet* has raised it to a general concept that semantically signifies more specific meanings at the same time, which is called a *hypernym* (umbrella term, superordinate) in semantics. The sub-categories of this umbrella term included such new concepts as *tanzîmat*, *hukûk-ı beşer* ‘human rights,’ *meşrutiyet*, *kânûn-ı esâsî*, *istiklâl* and *cumhuriyet*, all of which represent the modern concepts that were championed throughout the history of Turkish modernization that covers the last 200 years. Discourses and texts on these modern concepts have often found it necessary to point out and make reference to the historical development and conceptual significance of the term *hürriyet*. In this context, during this period, the ideals of homeland and nationhood are the most fundamental and essential notions that have given life to the concept of freedom. For this reason, *İstiklal Marşı* ‘The Turkish National Anthem’ has been a special text that

perpetuates uninterruptedly in the memories of the Republican period the concepts of freedom, independence, homeland and nationhood, as well as making a strong emphasis on the Turkish War of Independence by making emphasis on their cultural, psychological and historical values and significance.

When looking at the definitions of the word *istiklal*, it means absolute sovereignty of a ruler during the 17th and 18th centuries, which reflects the dynastic understanding of statehood that prevailed in the world before the 19th century. But, in the second half of the 19th century, this understanding changed drastically among the intellectuals, if not among the people. There is no longer any mention of the absolute authority of the sultan. Instead, their power was gradually limited during the Tanzimat period and weakened considerably after the Period of the Second Constitution. When looking at Mehmet Akif's poems, in both the National Anthem and parts of *Safahat*, there are not so many details about which form of government he envisions. However, because he occasionally criticizes the administration during the reign of Abdülhamit II in his certain poems and writings, one can deduce that the concept of independence, which became the title of the Turkish National Anthem, that is *istiklal*, does not include the meaning of or does not presuppose a monarchy or a one-man regime.

Giriş

19. asır Osmanlı modernleşme hareketlerini derinden etkileyen Fransız ihtilalinin ortaya koyduğu ve sloganlaştırdığı *liberté* kavramının kapsadığı anlam unsurları Fransa'ya ve Batıya dair eserler yazan Osmanlı Türk aydını ve devlet adamlarını ciddi anlamda meşgul etmiş, kelime önceleri bazen *âzâdelik*, bazen *serbestî*, bazen de *serbestiyet* kelimeleriyle karşılanmıştır. Bununla birlikte Sadık Rıfat Paşa Viyana elçisiyken (1837-1839) kaleme aldığı “Avrupa Ahvâline Dair” isimli risalesinde hürriyet kavramını “ülke içinde esas olan bireyin can, mal ve ırz emniyeti ile fikirlerin ifadesi ve serbestçe basılıp yayımlanması hakkı” ve “devleti yönetenlerle sıradan insanların kanun önünde eşit olduğu” düşüncesini içerecek şekilde *hukûk-ı hürriyet* tamlamasıyla karşılamış, serbestiyet kelimesini ise daha çok keyfilik anlamında kullanmıştır¹. Daha sonraki dönemlerde başta Namık Kemal olmak üzere birçok Tanzimat aydını ve şairi de bu kavramı çoğunlukla *hürriyet* kelimesiyle karşılamış ve Sadık Rıfat Paşa'nın yorumladığı şekilde öncelikle bireyin hakları çerçevesinde siyasi haklar ve bu hakları belirleyen bir terim şeklinde ele alarak Türk modernleşmesinin en önemli kavramlarından birisi olarak şiirde ve edebiyatta işlemiştir. Bir başka deyişle Rıfat Paşa'nın Avrupa'daki birey haklarına ve devlet ile birey ilişkisine dair görüşlerini anlatırken kullandığı hürriyet kelimesi 1830'lu yıllardan itibaren, özellikle Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra sistemli bir şekilde uygulamaya konulan devlet ve toplum düzenindeki modernleşme ve Batılılaşma faaliyetleri sırasında aydınların ve yeni yetişen kuşakların dilinde yeni düzenin sembol kelimesi ve sloganı olmuştur.

Hürriyet

Rıfat Paşa'nın metninde dile getirdiği hususlar az çok bu yeni düzenin ve hürriyet kelimesinin genel karakterini belirleyecek niteliktedir: “Bu mâtde-i lâzimenin üss-i esâsı dahi, her bir akvâm ve milletin can ve mal ve ırz ve i'tibârı hakkında emniyyet-i kâbilesinin istihsaline, yani ... hukuk-ı hürriyetin kemâ-yenbağî icrâsına merbût olduğundan Avrupa devletlerinde dahi bu makûle emniyet ve *hukûk-ı hürriyet* be-gâyet mutenâ ve müteber tutulup...”² Benzer şekilde Mehmed Rauf Bey tarafından 1852'de kaleme alınan Avrupa Layihası'nda *hürriyet* şu şekilde açıklanır: “Elhâsıl teb'aları terbiyeli olduklarından ekserîsi

- 1 Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, Third Edition, Oxford University Press, London 1968, s. 129-136; ayn.yzr., “Serbestiyet”, çev. Bilge Taner, *Istanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, sayı 41 (1985), s. 47-42; Ahmet Hamdi Tanpınar, *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 7. Baskı, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1988, s. 123.
- 2 Sadık Rıfat Paşa, “Avrupa Ahvâline Dâir Risâle”, *Marife*, 6/3 (2006), s. 461-468; Gökhan Çetinsaya, “Kalemiye'den Mülkiye'ye Tanzimat Zihniyeti”, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, Cilt I, Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 54-71.

nizâmât u kânûnlarının ahkâm u kavâidini bir sûretle eyü bilirlir ki bayağı o misillü şeyler kendilerine tabîat-ı sâniyye olmuş olduğundan idâre-i hukûmet fevkalâde kesb-i sühûlet etmişdir. İşte böyle tedbîr ü terbiyeler ile halk u teb'aları başka bir hâl kesb eylemiş idüğünden zâbitân u memûrîn taraflarından 'şöyle eyle, böyle etsün' gibi hürriyet-i tabiiyye-i beşeriyeye girân muâmelât-ı anîfe ve şedîde vukû bulamayıp âlâ ve ednâ her kim olur ise olsun nizâmât-ı meriyye ve âdet-i câriyyeye mugâyir bir hareketde bulunmadıkca kimse kimseye hâlen ve kâlen bir şey yapamaz."³ Gene aynı yazar Seyahatname-i Avrupa isimli eserinde memurların fikirlerini hürriyet içinde dile getirdiklerini şöyle yazar: "Ve müzâkere-i mesâlihde dahi cümlesi bilâ-ihtirâz bildiğini serbestce söyleyüp mülk ü devletleri hakkında olan mütâlaât-ı hayriyyelerini meydâna koyduklarından her umûrun îcâb u ahkâmı etrâfiyle açıktan açığa söyleşilmeğe mesâlih-i vâkıaların dâimâ yolunda rüyet ü tesviyye ederler."⁴

Meşrutiyet

Hürriyet kavramı Tanzimat ideolojisinin ve modern hayatın sembol kelimesi olarak hem seçkinler (âlâ) hem de halk (ednâ) sınıfından bireyin hak ve hukukunun eşitliğini ve önemini anlatırken her zaman açıkça söylenmese de devlet yönetiminde meşveret usulünün, şura ve meclisler yoluyla hâkim kılınmasını ve bu bağlamda da padişahın yetki ve otoritesinin sınırlandırılmasını öngören siyasi-idari bir rejim değişikliği arzusunun da ifadesi olmuştur⁵. *Meşrûtiyet* ve *kânûn-ı esâsî* gibi terimlerle karşılanan seçilmiş temsilciler ve temel kanunlarla devletin yönetilmesi düzeni hürriyet kavramının kapsadığı semantik unsurlardandır. Bu bağlamda Tanzimat Dönemi edebiyatının kurucu şair ve yazarlarından Şinasi, Tanzimat Fermanı'nın hazırlayıcılarından ve bu fermanı yerli ve yabancı devlet adamları önünde ilk defa okuyarak açıklayan Mustafa Reşid Paşa için yazdığı Kaside'sinde hürriyet kelimesini kullanmadan yeni sistemin getirmeyi hedeflediği özellikleri arasında adalet, can, mal ve namusun korunması ve padişahın yetkilerinin sınırlandırılması fikrini açıkça ifade eder⁶.

Şem'idir kalbimizin cân ile mâl ü nâmûs

Hıfz için bâd-ı sitemden olur adlin fânûs

3 Mehmed Rauf, *Avrupa Layihası*, Yazma 29a; Fikret Turan, "Seyahatname-i Avrupa Yazarı Mehmed Rauf'un 'Avrupa Layihası' İsimli Basılmamış Eseri Üzerine", *Türkiyat Mecmuası / Journal of Turkology*, 30/2 (2020), s. 735-755.

4 Mehmed Rauf, *Seyahatname-i Avrupa*, Yazma 26a; Fikret Turan, "Seyahatname-i Avrupa'nın Yazarı Mehmed Rauf'un Kimliğine Dair Yeni Bilgiler ve Tespitler", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi TUDED* 60/2, s. 747-760.

5 Tanpınar, *a.g.e.*, s. 229, 249.

6 Şerif Mardin, *The Genesis of Young Ottoman Thought: A Study in the Modernization of Turkish Political Ideas*, Princeton University Press, Princeton, N.J. 2000, s. 274; Tanpınar, *a.g.e.*, s. 200.

Bir ıtık-nâmedir insâna senin kânûnun
Bildirir haddini Sultân'a senin kânûnun

Olmuş insâna ta'assub bir onulmaz illet
Hüsn-i tedbîrin ile kurtulur ondan millet⁷

Bireyin hak ve hukukunun korunup kollanması ile yöneticilerin yetkilerinin sınırlandırılması bağlamında değerlendirilen bu yeni dünya görüşü Tanzimat aydınlarından Sadullah Paşa tarafından da On Dokuzuncu Asır Manzumesi içinde açık ve belirgin şekilde dile getirilir:

Hudûd-ı hakk u vezâif muayyen ü sâbit
Ne kaldı cebr ü tegallüb ne kaldı keyfiyyât

Hukûk-ı şahs u tasarruf masûn taarruzdan
Verildi âlem-i umrâna başka tensikât

Ne Amr Zeyd'in esîri ne Zeyd Amr'a velî
Müesses üss-i müsâvâta nass-ı mevzuât

Münevver eyledi ezhânı intişâr-ı ulûm
Mükemmel eyledi noksânı feyz-i matbûât

Megârib oldu dirîgâ metâli-i irfân
Ne kaldı şöhret-i Rûm u Arab ne Mısır u Herât⁸

Gene Sadullah Paşa 1878 yılında açılan Paris Ekspozisyonu (Fuarı) hakkındaki görüşlerini dile getirirken hürriyet kavramını bütün Batı medeniyetinin ve gelişmesinin yegâne temeli olarak değerlendirir: “Ey züvvâr-ı huşyâr! Nazar-rübâ-yı hayretin olan bu nümûne-gâh-ı terakkiyât-i beşeri temâşâ ederken gâfil olma ki, bu kemâlât bütün hürriyet eseridir.”⁹ Bu örneklerin ışığında hürriyet kavramının içerdiği ilk anlamlar arasında bireyin can ve mal güvenliği, fikirlerin serbestçe ifadesi ve yayılması ve halkın temsilcilerinin yönetime katılması gibi hususlar vardır.

7 Mehmed Kaplan, “Şinasi'nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik,” *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2 (1-2) (1946), s. 21-42.

8 Mehmet Kaplan - İnci Enginün - Birol Emil, *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II 1865-1876*, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2. Basım, İstanbul 1993, s. 652.

9 Kaplan vd., *a.g.e.*, s. 638.

Uygulamaya konulan ve aydınlar ile bürokratlar tarafından yüceltilen Tanzimat düşüncesi örneklerde görüldüğü üzere esas itibarıyla hürriyet kavramıyla dile getirilmiştir. Tanzimat kelimesi terim veya kavram olarak edebi eserlerde pek dile getirilmez, ancak hürriyet Tanzimat kavramını da kapsayacak şekilde yüceltilen kavram olur. Hürriyet kavramı özellikle Namık Kemal'in şiir, roman, tiyatro eserleri ile gazete makalelerinde yaygın ve daimî olarak işlenen bir konu olduğundan Türk edebiyatı tarihinde kendisi “hürriyet şairi” olarak değerlendirilmiştir¹⁰.

Millet

Hürriyet kavramı Mehmed Rauf'un yukarıya aldığımız cümlelerinde dile getirdiği sadece seçkinlerin değil, ednânın da yani halk sınıfından bireylerin de hak ve hukukunun korunup kollanması prensibine sahip olduğu fikrinden hareketle sıradan halk çoğunluğunu kapsayacak şekilde *amme*, *cumhur*, *halk*, *nas* ve özellikle Namık Kemal, Mehmet Akif ve Tevfik Fikret'in eserlerinde görüldüğü şekliyle *millet* kelimeleriyle birlikte kullanılır. Klasik dönemde hükümdarın emri ve yönetimi altında bulunan halk için kullanılan *teb'a* ve *raiye* kelimelerinden kaçınılan bu dönemde özellikle *millet* kelimesi hem Tanzimat hem de Tanzimat sonrası aydınları tarafından, Cumhuriyet dönemini de kapsayacak şekilde çok yaygın olarak kullanılmıştır. Millet kelimesinin anlam kapsamına bakıldığında siyasi bir birliğe, yani bir devlete mensup topluluk anlamının yanı sıra sık sık haksızlığa uğrayan ve zulümle karşılaşan sessiz ve kimsesiz çoğunluk anlamı da görülür.

Vatan

Millet kavramı ile birlikte ele alınan ve yüceltilen bir diğer kavram da bu milletin üzerinde yaşadığı *vatan* kavramıdır. Namık Kemal vatan kavramının içeriğini “Vatan” makalesinde açıklarken onu hürriyetin de yaşandığı yegâne yer olarak belirler: “İnsan vatanını sever; çünkü hürriyeti, rahatı, hakkı, menfaati vatan sayesinde kâimdir... İnsan vatanını sever; çünkü vatan öyle bir gâlibin şemşiri veya bir kâtibin kalemiyle çizilen mevhum hatlardan ibaret değil, millet, hürriyet, menfaat, uhuvvet, tasarruf, hâkimiyet, ecdâda hürmet, aileye mahabbet, yâd-ı şebâbet gibi birçok hissiyât-ı ulviyyenin içtimandan hâsıl olmuş bir fikr-i mukaddestir”¹¹. Vatan kavramının bu özelliklerinden dolayı, bir başka deyişle hürriyetin yaşandığı mübarek yer olmasından dolayı hürriyet kavramı genel olarak onu yaşayan bireyi, kitleyi ve onların oluşturduğu millet ve yaşadığı yurdu kapsayan bir kavram olarak değerlendirilmiştir. İstiklal Marşı'nda da hürriyetin yaşandığı yer, uğruna şehit olunan “cennet vatan” veya

10 Tanpınar, *a.g.e.*, s. 400-432.

11 Kaplan vd., *a.g.e.*, s. 223.

ocağı sönmeyen “yurt”tur. Hürriyeti yaşamış ve yaşatacak insanların oluşturduğu birlik ise “hakka tapan millet”tir. Bu vatanda hürriyet içinde yaşayan ve yaşayacak milletin Ortaçağ devlet anlayışında görülen kişinin kendisini bir hükümdarın veya hanedanın tebaası olarak kimliklendirmesi ve ona hizmet etmesi anlayışı yoktur. Kişi yeni sistemde sınırları çok açık ve belirgin olmayan ama tarihsel olarak yaşadığı ve yaşayacağı yurdun ve o yurttaki birlikte oluşturduğu milletin varlığı, istiklali ve kalkınması için çalışmaktadır artık.

İstiklâl

İstiklâl kelimesi de hürriyet kelimesi gibi işlenerek Tanzimat döneminde klasik orijinal anlamından mecaz yoluyla siyasi bir terime dönüştürülmüştür. Kelimenin birinci anlamı esasen “yalnızlık” demektir. 16. yüzyılın ikinci yarısında yazılan Arapçadan Türkçeye Ahteri Lügati’nde kelimenin anlamı hâlâ “yalnızlık” olarak gösterilir¹². 17. yüzyılın sonlarında yazılan Meninski Lügati’nde ise artık kelimenin “yalnızlık” anlamından başka *absoluta autoritas* (mutlak yetki), *plenum dominium* (tam mülkiyet), *plenipotencia expresse data* (açıkça verilmiş yetki), *autorità sovrana* (egemen otorite) gibi anlamları gösterilmiş, kelimenin kullanıldığı örnek yapılarla ise “hükümdarın tek başına mutlak olarak gücü ve yönetimi elinde tutması” anlamı öne çıkarılmıştır:

İstiklâl-i küllî: *authoritas, plenipotencia omnino absoluta*, (yetki, tam ve kesin bütünlük)

Kemâl-i istiklâl-i sultânî: *Suprema potestas Regia* (hükümdarın üstün gücü)

Türkistân vilâyetinde tarîk-i istiklâl hâkimi olan: *Qui absolute imperabat in Turchistan seu Turcia Orientali* (Türkistan’da tek ve kesin olarak hüküm süren)

İstiklâl bulmak: *Ad absolutum pervenire dominium* (Mutlak hâkimiyet bulmak), vb.¹³

İstiklâl kelimesinin bütün bu örneklerdeki tanımlarına ve tercümelerine bakıldığında 17. ve 18. yüzyıllar Türk toplumunda esasen bir hükümdarın mutlak egemenliği tek başına elinde bulundurması anlamı ortaya çıkmaktadır ki bu, 19. yüzyıl öncesinde dünyada hâkim olan hanedan kaynaklı devlet anlayışını yansıtmaktadır.

Türk tarihinde istiklâl kavramı için daha önce hangi terim ve kavram kullanıldığına bakıldığında ise, esasen bu kavramı bugünkü anlamıyla tam karşılayan bir kelimenin olmadığı görülmektedir. İslamiyet öncesi Türklerde, sözgelimi 720’li yıllarda dikilen Tonyukuk

12 Mustafa bin Şemseddin Ahteri, *Ahteri-i Kebîr*, Darü’t-Tıbaatü’l-Âmire, İstanbul 1275 (1859), s. 25.

13 Franciscus à Mesgnien Meninski, *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae-Arabicae-Persicae*, Cilt I, [Lexicon of the Eastern languages Turkish, Arabic, Persian] Typis et sumptibus Francisci à Mesgnien Meninski, Viennae 1680, s. 200.

Yazıtlarında istiklâl ve bağımsızlık kavramı *kanlanmak* yani “han veya kağan sahibi olmak, hükümdar sahibi olmak”, istiklâlini kaybetmek kavramı ise *kanın kodup içikmek* “hükümdarını terkedip başkalarına tabi olmak, istiklâlini kaybetmek” şeklinde ifade edilmiştir¹⁴. Bu durumda, bu dönemlerde istiklâlin olması için bir hükümdarın yönetiminde yaşamanın şart olduğu anlaşılmaktadır. Benzer şekilde İslami dönemde de, sözgelimi, medeniyetin gelişmesi için hükümdarın varlığının şart olduğu fikri 15. yüzyılın ikinci yarısında büyük eserler ortaya koyan Ali Şir Nevâyî’nin bir gazelinde *Mülk kim sultânı yok cismî durur kim cânı yok* “Sultanı olmayan ülke hayatiyeti olmayan bir cisimdir.” şeklinde açıklanır¹⁵. Osmanlı toplumunda 19. yüzyılın ikinci yarısında bu anlayışın halk arasında olmasa da aydınlar nezdinde ciddi şekilde değiştiği görülür. Tanzimat döneminde yetkileri peyderpey sınırlanan ve 2. Meşrutiyet’ten sonra ise oldukça zayıflayan padişahın mutlak otoritesinden söz edilmemektedir artık. Mehmet Akif’in hem İstiklâl Marşı hem de Safahat’taki şiirlerine bakıldığında istiklâl kavramını hangi yönetim biçiminde tasavvur ettiğine dair çok fazla ayrıntı görülmesi de yer yer, özellikle de II. Abdülhamit yönetimi bağlamında padişahlık idaresini ciddi şekilde eleştirdiği gözlemlenir. Buna dayanarak Mehmet Akif’in anlayışında, İstiklâl Marşı’na ismini veren istiklâl kavramı bir hükümdarlık yönetimini veya tek adam yönetimini içermemektedir sonucu çıkmaktadır.

Mehmet Akif’in “Süleymaniye Kürsüsünde” isimli manzumesinde anlatıcı kahramanın Hindistan dönüşü karşılaştığı 2. Meşrutiyet’in ilanı ve Kanun-ı Esasi’nin kabulü üzerine İstanbul’da halkın güya hürriyet sevinciyle yaptığı abartılı hareketleri biraz da sarkastik bir biçimde ciddi eleştiriye tâbi tuttuğu kısımda halkın bu yeni durumu hürriyet kelimesiyle algıladığını ve dile getirdiğini ortaya koymaktadır. Nasıl ki Tanzimat hareketi aydınların ve halkın zihninde hürriyet kelimesiyle ifadesini bulduysa bu dönemde meşrûtiyet ve kânûn-i esâsî kavramları da halkın zihninde aynı hürriyet kavramıyla algılanmış ve o kelimeyle ifadesini bulmuştur.

Sonuç

Hürriyet kelimesinin anlamında görülen bu genişleme ve çok boyutluluk kelimeyi *şemsiye terim* (umbrella term, superordinate) veya *hipernim* (hypernym) denilen semantik olarak daha özel ve dar anlamlı terimleri (hyponym) anlam kapsamında içerisinde barındıran bir genel kavram seviyesine ulaştırmıştır¹⁶. Hürriyet kelimesiyle somutlaşan bu şemsiye terimin

14 Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, 20. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1996, s. 91.

15 János Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, çev. Günay Karaağaç, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1988, s. 233.

16 Hipernim ve hiponim kavramları üzerine bkz. Alan Cruse, “Hyponymy and Its Varieties”, *The Semantics of Relationships: An Interdisciplinary Perspective*, ed. Rebecca Green, Carol Bean, Myaeng A., Sung Hyon, Springer, Dordrecht Netherlands 2002, s. 3-21; D. A. Cruse, *Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics*, 2nd ed., Oxford University Press, Oxford, New York 2004, s. 161-162.

alt kategorilerini tanzîmat, hukûk-ı beşer, meşrûtiyet, kânûn-ı esâsî, istiklâl ve cumhuriyet gibi kelimelerle ifadesini bulan son 200 yıllık Türk modernleşme tarihinin yeni kavramları oluşturmuştur. Bu alt kategori unsurlarına dair söylemler ve metinler sık sık hürriyet teriminin belirlediği kavramsal ve tarihsel gelişmeye işaret etmeyi gerekli görmüştür. Bu dönemde hürriyet kavramına hayatiyet veren asli unsurların başında ise vatan ve millet kavramları gelir. Bundan dolayı İstiklâl Marşı, Türk Kurtuluş Savaşı'na yaptığı o güçlü vurgunun yanı sıra, hürriyet, istiklâl, vatan ve millet kavramlarını kültürel, psikolojik ve tarihsel gelişimlerini de çağrıştırarak Cumhuriyet döneminde hafızalarda kesintisiz devam ettiren özel bir metin olmuştur.

Kaynakça / References

- Ahteri, Mustafa bin Şemseddin, *Ahteri-i Kebîr*, Darü't-Tıbaatü'l-Âmire, İstanbul 1275 (1859).
- Cruse, Alan, "Hyponymy and Its Varieties", *The Semantics of Relationships: An Interdisciplinary Perspective*, ed. Rebecca Green, Carol Bean, Myaeng A., Sung Hyon, Springer, Dordrecht Netherlands 2002, s. 3-21.
- Cruse, D. A., *Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics*, 2nd ed., Oxford University Press, Oxford, New York 2004.
- Çetinsaya, Gökhan, "Kalemiye'den Mülkiye'ye Tanzimat Zihniyeti", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, Cilt I, Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, ed. Taml Bora, Murat Gültekingil, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 54-71.
- Eckmann, János, *Çağatayca El Kitabı*, çev. Günay Karaağaç, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1988.
- Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*, 20. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1996.
- Kaplan, Mehmed, "Şinasi'nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik," *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2 (1-2) (1946), s. 21-42.
- _____ - İnci Enginün - Birol Emil, *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II 1865-1876*, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2. Basım, İstanbul 1993.
- Lewis, Bernard, "Serbestiyet", çev. Bilge Taner, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, sayı 41 (1985), s. 47-42.
- _____, *The Emergence of Modern Turkey*, Third Edition, Oxford University Press, London 1968.
- Mardin, Şerif, *The Genesis of Young Ottoman Thought: A Study in the Modernization of Turkish Political Ideas*, Princeton University Press, Princeton, N.J. 2000.
- Meninski, Franciscus à Mesgnien, *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae-Arabicae-Persicae*, Cilt I, [Lexicon of the Eastern languages Turkish, Arabic, Persian] Typis et sumptibus Francisci à Mesgnien Meninski, Viennae 1680.
- Sadık Rifat Paşa, "Avrupa Ahvâline Dâir Risâle", *Marife*, 6/3 (2006), s. 461-468.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 7. Baskı, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1988.
- Turan, Fikret, "Seyahatname-i Avrupa Yazarı Mehmed Rauf'un 'Avrupa Layihası' İsimli Basılmamış Eseri Üzerine", *Türkiyat Mecmuası / Journal of Turkology*, 30/2 (2020), s. 735-755.
- _____, "Seyahatname-i Avrupa'nın Yazarı Mehmed Rauf'un Kimliğine Dair Yeni Bilgiler ve Tespitler", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi TUDED* 60/2 (2020), s. 747-760.